https://www.doi.org/10.31918/twejer.17mlc.2

e-ISSN (2617-0752)   p-ISSN (2617-0744)

له ده‌سدانی زمان له ده‌سدانی نه‌ته‌وه‌یه

پ. د. رفیق شوانی
Rafiq.shawany@yahoo.com

پوختە

زمان پێناسەی نەتەوەیە و بوونی نەتەوە دەسەلمێنێ، هەموو چالاکیەکی بوارە جیاجیاکانی ژیانی نەتەوە لەڕووی خزمەتی فەرهەنگی نەتەوەییەوە بە زمان ئەنجام دەدرێت.

زمان یەکێکە لە بنەماکانی پێکهێنانی نەتەوە، چونکە نەتەوە بەزمانەکەیەوە دەناسرێتەوە. بۆیە زمان پێویستە لە لایەن میللەتەوە بەرز ڕابگیرێت و بپارێزرێ، بایەخ و گرینگی پێبدرێ.

ئەمەش بە هۆی بەکارهێنانییتی لە بوارە جیاجیاکانی بەڕێوەبردنی دەوڵەت، پەروەردە و فێرکردن، ڕاگەیاندن و بڵاوکردنەوە، دانان و وەرگێڕان، واتە هەموو چالاکییەکی نیشتیمان و نەتەوە بە هۆی زمانەوە جێبەجی دەکرێ.

ئەو میلەتانەی کە زمانیان نەماوە وەکو ئاشوری، میدی، بابلی و ئەکەدی ئێستا بە مردوو دادەنرێن.

پێویستە لەسەر تاک و دەسەلاتی کوردی، زمانەکەیان بپارێزن و خزمەتی بکەن، نابێ لەچاو زمانی ترەوە نزم سەیر بکرێت، یان زمانی تر زاڵبکرێت بەسەریدا و ببێتە جێگرەوەی هەتا هەژموون پەیدا بکات و زمانە نەتەوەیەکەمان پەراوێز بخرێت.

لە کوردستاندا ئێستا هەژموونی زمانی ئینگلیزی بەسەر زمانی کوردیەوە بە ئاشکرا دیارە، کە ئەمە جێگەی قبوڵکردن نیە. زمانی کوردی تەنانەت لە بواری زمانی زانستیشدا هیچی کەمتر نیە لە زمانانی تر. ئەم باسە، باس لەو مەترسیە دەکات بۆ سەر زمانی کوردی.

وشـه کلیلییەکـان: زمـان، نەتەوە، زمـانی کـوردی، سیاسـەتی دوزاری، سیاسەتی زمان.

لە دەسدانی زمان لە دەسدانی نەتەوەیە

١- بوارەکانی بایەخدان بە زمانی کوردی

١-١- بواری دەنگ

١-٢- بواری زاراوە

١-٣- بواری ڕێزمانی

١-٤- بواری ڕێنوس

٢- سیاسەتی دوو زاری

٢-١- مەترسییەکانی بۆ سەر زمانی کوردی

٢-١-١- هەژموونی زمانە ئەوروپاییەکان

٢-١-٢- کردنەوەی قوتابخانەی ئەهلی

٢-١-٣- ناڕێکی و سەرلێشێواوی و یەکنەبوونی ڕاگەیاندنی کوردی و نەبوونی یەک دوانی (یەک خیتابی)

٢-١-٤- نەبوونی ڕێنوسێکی یەکگرتوو

٢-١-٥- یەكنەبوون و یەكنەخستنی پێڕەو و پرۆگرامی خوێندن لە ئاستی نەتەوەییدا

٢-١-٦- لاوازیی کەسایەتیی کورد و کەمتەرخەمی و بەکەمزانینی زمانی کوردی لە ئاست زمانانی تردا.

٣- سیاسەتی زمان

٣-١- سیاسەتی زمانی لە وڵاتاندا

٣-٢- سیاسەتی زمانی لە ئێراق

٣-٣- سیاسەتی زمانی لە باشوری کوردستان

٤- چارەسەرکردنی بارودۆخی زمانی کوردی

لە دەسدانی زمان لە دەسدانی نەتەوەیە

پێشەکی

لێکۆڵینەوەکە بە ناونیشانی (لە دەسدانی زمان، لە دەسدانی نەتەوەیە)، باس لە هەژمونی زمانی ئینگلیزی ئەم ڕۆژگارەی سەردەمی دەسەڵاتی کوردی دەکات، بۆ سەر زمانی کوردی نەتەوەیمان. هەژمونەکە بەڕادەیەکە هەستپێکراوە لە لایەن خەڵکی ڕۆشنبیر و ئەکادیمی و کەسانی نەتەوەییەوە بەوەی ئەگەر وا بڕوات، مەترسی هەژموونی زمانی ئینگلیزی، بۆ داهاتووی نەتەوەکەمان، زۆر بە خراپ ڕەنگەدەداتەوە، زمانی کوردی دەکاتە زمانی دووەمی کوردستان و ئینگلیزیش بە هۆی بەرپرسانی نەزانەوە لە دام و دەزگاکانی کوردستان دەبێتە زمانی یەکەم.

ورده ورده، وا ڕەچاو دەکەم، کورد وتەنی، ئەگەر ئاوا بای هەژمونی زمانی ئینگلیزی لەم کونەوە بێت، دەبێت بە ڕەشەبا و کاسە و کەوڵی خۆمان و زمانەکەمان وەکو نەتەوە دەپێچێتەوە و دەبینە وڵاتی جیبوتی. ئەوان بە ڕەگەز عەرەب و ئەفەریقایی بە زمانیش ئینگلیزی. ئێمەی کوردیش بە نەتەوە کورد و نەوەکانی داهاتوومان بە زمان دەبنە ئینگلیز. ئەمە لە زۆر وڵاتی ئەفەریقایی ئاوای لێهاتووە، بە زمان فەرەنسایی و ئینگلیزی، خۆیانیش میللەتی ئەفەریقایی. دوای ماوەیەک زمان و نەتەوەکەشمان لە دەسدەدەین. ئەم باسە، بە مەبەستی ئاگادارکردنەوە، تیشکی جیاوازی هەستپێکراوی لە مەیدانە جیاوازەکانی ناو کوردستان خستۆتە سەر ئەم حاڵەتە ناڕەوایە، پاشان خاڵی چارەسەرمانیش دیاریکردووە، دواتر دەمێنێتە سەر دەسەڵاتی جێبەجێکردن. لەسەر ڕۆشنبیران و نەتەوەییەکان و ئەکادیمیانە لە دژی بوەستنەوە، ڕادە بۆ هەژمونی زمانی ئینگلیزی بۆ سەر کوردی دابنرێت و کۆتایی پێبهێنرێت.

له دەسدانی زمان له دەسدانی نەتەوەیە

زمـانی کـوردی، زمـانی پێشـینانی خـاوەن یەکەم شارسـتانییەتە، بە ناوی میسـۆپۆتامیا، کە له لایەن (سۆمەرییەوە بۆ یەکەمجار له هەزارەی سـێیەمی پـێش زایـن[١] له بەشـی میسـۆپۆتامیای خـواروو سـەریهەڵداوە. دواتریش کرا بە (وادی الرافدین) و تەعریب کرا.

واتە له ئـێمەی کـوردی خـاوەنی زەوتکـرا، بـووە شارسـتانیەتی عەرەبەکان و شانازی پێوە ئەکەن. کەواتە زمانی کوردی مێژوویەکی دیار و دێرینی هەیە، پاشان بۆتە پێپەستی لەشکری گریک، عیلام، بابل و ئەکەد و دواتر لەشکری ئیسلام تاڵانی کرد و له ناوی برد و سوتاندی، ئەوەشی گونجاو بوو، بۆ خۆیان بردیان.[٢]

لەگەڵ هەمـوو ئەم مێـژووە ڕونـاک و تـاریکەی نەتەوەی کـورددا، زمـانی کـوردی تـا ئەم ڕۆژگـارەی ئێسـتا بە باشـی خـۆی پاراسـتووە و بەردەوام بـووە. تـایبەتێتی، ڕەسـەنایەتی و نەتەوایەتـی خـۆی پاراسـتووە. هەرچەنـدە بە هـۆی دابـڕان، دابەشـکردن و پـارچە پـارچەکردنی بەپێـی پەیمانی زوهـاو له سـاڵی ١٦٣٩کرایە دوو بەشـەوە، دواتریش له ئەنجامی جەنگی دووەمی جیهانا دایە پێنج بەشەوە.

بە هـۆی ئەم دابەشـکردنەی نیشـتمانی کـوردەوە، زمـانی کـوردی، کەلتـووری، مێـژووەکەی کەوتە بەر کـاریگەری و هەژمـونی زمـان و کەلتـووری پێـنچ وڵاتـی داگیـرکەری عەرەب، فـارس، تـورک و ئـازەر و دواتـریش ڕوسـەوە له ١٩١٧دا. لەم کەیـن و بەینەیـا زمـانی کـوردی و کەلتوورەکەی قەدەغەکرا، باجی لەسـەر دانـرا. هەندێکجار لێرە و لەوێدا پشـوویەکی کەمـی دەدایە مێـژوو، دواتـر گەڕانەوە بەرەو دواوە بـۆ قەدەغەکردنی.

هەرچۆنێک بوو، زمانی کوردی و کەلتوورەکەی، وەکو ڕاستییەکی مێژوویی توانی خۆی بپارێزێ، ڕەسەنایەتی و تایبەتێتی و نەتەوایەتی خۆی لە دەسنەدا.

تا گەیشتە ئەم ڕۆژگارە سوپاس بۆ خوا، بۆ بەرزی شاخە سەرکەشەکان و بۆ خۆڕاگریی نەتەوەکەی، زمانی کوردی سەلامەتە و بەهێز و تواناوە وەڵامی گێژەڵوکەی بای هەژمونی دەسەڵاتی ئەو زمانانە و دەسەڵاتدارەکانی داوەتەوە.

لێرەوە پێویستە هێما بکەین بۆ پێناسەی زمان کە خۆی لە خۆیدا بایەخدار و بە کەڵکە بۆ ئەم وتار و کۆنفڕانسە کە بۆ دەربەستبوونی زمانی کوردی پێکهاتووە بۆیە دەڵێن:

زمان بۆ پەیوەندیکردنی نێوان مرۆڤە، دیاردەیەکە لە ناو کۆمەڵی مرۆڤەوە سەریهەڵداوە. بۆیە نە زمان بەبێ مرۆڤ، نە مرۆڤیش بەبێ زمان دەبێت. لێرەوە زمان پەیدابوو، ژیانی مرۆڤی ڕێکخست، پێشکەوت، لە ئاژەڵی سەر زەمینی جیاکردەوە. لێرەدا گەر زمان نەبێ، مرۆڤیش نەدەبوو.

وەک مرۆڤیش بوو، کۆمەڵێ جیاوازیی مرۆڤایەتی لێوە پەیدابوو. واتە لێرەوە، نەتەوەی جیاجیا، بە هۆی زمانی جیاواز و مرۆڤی جیاجیاوە پەیدابوو.

کەواتە زمان بۆتە هێمای ناسینەوەی نەتەوەکان، هەر نەتەوەیەک بە زمانەکەی دەناسرێتەوە، لە نەتەوەی تر جیادەکرێنەوە، لە کتێبە پیرۆزەکانیشا ئەمە هاتووە .

ئەمجا زمانێک هەر دیاردەیەک بێت، لە ژیانی مرۆڤا، وەرچەرخانێکی گەورە و بێڕادەی بەرپاکردووە. ژیان بەبێ زمان ناچێتە ڕێگاوە. بۆیە پێویستە مرۆڤ بایەخی تەواو بداتە زمانەکەی، لە لایەک ژیانی ڕێکخستووە، لە لایەکی ترەوە بۆتە ناسنامەی نەتەوایەتی، هۆی بەردەوامی و مان و پێشکەوتنی بەردەوامی ژیان و سەردەم.

زمان بۆتە هۆی دروستبوونی کۆمەڵی مرۆڤایەتی، بۆ پەیوەندیکردنی خەڵک و ڕاپەڕاندنی ئیش و کار و بۆ جێبەجێکردنی پێویستییەکانی بەکاریدەهێنێ.

جیاوازیی کۆمەڵی مرۆڤایەتی لە ڕووی ڕەگەز و زمان و کەلتوور و شوێنی جوگرافییەوە نەتەوە و میللەتی جیاجیای لێکەوتۆتەوە.

بۆیە هەریەک لەم بنەما و ڕەگەز جیاوازانە، هەڵگر و ناسنامەی نەتەوەیی پێکدەهێنێ، پێیدەناسرێتەوە، پێی دیاردەکرێت. کەواتە زمان ناسنامەی مان و بوونی نەتەوەکانە. بەبێ جیاوازیی زمان و کەلتوور، نەتەوەکان جونناکرێن (پۆلکردن) و ناناسرێتەوە.

لێرەوە زمانی کوردی، لە ناو سنوری خاکی نیشتمان و نەتەوەکەیدا، بۆتە ناسنامە و پێناسین و هێمای نەتەوەیی بۆ کورد، لە نیشتمانەکەی کە کوردستانە، لە سەرانسەری سنوری بوونیدا بەکاردەهێنێ. کۆمەڵی کوردەواری بەستۆتەوە بە یەکتر، چارەنووسی هاوبەشی مێژووییان هەیە، لە ڕووی هەست و نەستەوە پێکەوە بەستراون، دانامالرێن لە یەکتر. ئەوەی هەوڵی پەراوێز خستنی زمانی کوردی دەدات، نەتەوەکە پەراوێز دەخات، ڕۆڵەکانی لە یەکتر دوورئەخاتەوە، لە یەکتریان دەترازێنێ، ئەمەش تاوانێکی گەورەی نەتەوەییە، پێویستە هەموو کورد لە ئاست ئەمەدا بێدەنگ نەبێت، چونکە هەوڵێکی دوژمنانەی دژ بە کوردە، بۆیە

پێویستە لەمەدا بە بەرنامە و پلانی زانستی و دروست و تۆکمەی نەتەوەییەوە بەرانبەری بوەستن و زمانی کوردی نەتەوەییمان بپارێزین.

لە ناو بنەماکانی بوونی نەتەوەدا، واتە (زمان، خاک، مێژوو، بەرژەوەندی و چارەنوسی هاوبەش) تەنانەت یەکێتیی ئابووریش، هەرچەندە ئەمەی کۆتاییان بۆ کورد، لەبەر دابڕانی نیشتمانەکەی، لەبەریەک هەڵوەشاوە، دیارە کاری لە زمان، کەلتوور و مێژووەکەشی کردووە.

لێرەدا دەردەکەوێ زمان پیرۆزە، مان و بوونی نەتەوەیە. بۆیە ناکرێت بایەخی پێنەدرێت، خزمەت نەکرێ و فەرامۆشبکرێ. بەمە تایبەتێتی نەتەوەبوون لە دەسدەدرێت. نەمانی زمان و فەرامۆشکردنی، نەمان و فەرامۆشکردنی نەتەوەیە.

١- بواری بایەخدان بە زمانی کوردی

گرنگترین شت بۆ بایەخدانی زمانی کوردی بەکارهێنانێتی لە بوارە جیاجیاکانی ژیانی نەتەوەی کورددا. وەک لە:

١ - پەیوەندی قسەکردن و هەڵسوکەوت لەگەڵ خەڵکا.

٢- بواری پەروەردە و فێرکردن و خوێندنی باڵا.

٣- ڕاپەڕاندنی ئیش و کاری ڕۆژانەی ناو خەڵک.

٤- ڕاگەیاندن و هەواڵ.

٥- دانان و وەرگێڕان و بڵاوکردنەوە.

٦- پەیوەندیی ئابووری و چالاکی بازرگانی.

٧- بەڕێوەبردنی دامودەزگاکانی دەوڵەت و حکومەت.

ئێستا بە هۆی نەبوونی بەرنامە و بێ پلانیی حکومەتی کوردی، لە هەرێمی کوردستانا، ئەم بوارانەی بەکارهێنانی زمانی کوردی کەوتۆتە بەر شاڵاوی بەکارهێنانی زاراوە و وشەی زمانی بێگانە، بە شێوەیەکە گەر بەردەوام بێت نەک هەر زمانی نەتەوەییمان دەشێوێنێ، بەڵکو بەرەو نامۆ بوونی دەبات. ئەم دیاردەیە بە شێوەیەکە هەر دەزگا و ڕێکخراو و کۆڕ و کۆمەڵێک بە بێ پلان زاراوەی بێگانە و سەقەت و نامۆ بە زمان و فەرهەنگی کوردی بەکاردەهێنێت.

١-١- لە بوار دەنگ:

بەکارهێنانی ئەم زاراوانە لە لایەن ئەوانەوە، بە شێوەیەکە کار لە دەنگ و دەربڕینی زمانی کوردی کردووە. واتە ئەو وشانەی دوورن لە شێواز و چۆنیەتی دەربڕینی دەنگسازی زمانی کوردی. بۆ نموونە

وشەی کامپیوتەر لە جیاتی کۆمپیوتەر

ڕاپۆرت ←——— ڕیپۆرت

دەربڕینی هەندێک وشەی کوردیش بەم هۆیانەوە، لە ئێستای زمانی کوردییا بە هەڵە دەردەبڕێت و گۆ دەکرێت. بە تایبەتی ئەو وشانەی کە دەنگی ئەلەفۆنیان هەیە واتە بوونی دەنگی هاوشێوە. بۆ نموونە دەنگی (ک-گ) ئەگەر بزوێنی (ی، ێ ،وی ،وێ) بە دوایاندا هات ئەوا ئەلەفۆن (هاوشێوە) لە دەربڕینا پەیدا دەکەن. وەک

کا: کێ، کوێ

یەک: یەکێک

گا: گوێ، گیا، گیان

ک: فۆنیمە ک: ئەلەفۆنە

گ: فۆنیمە گ: ئەلەفۆنە

١-٢- لە بواری زاراوە

نموونە بۆ زاراوەی زمانی، کە بە نەزانی هێنراونەتە ناو زمانی کوردی ئەم ڕۆژگارەوە. وەک: (سوپرایز، پرۆفیشناڵ، ئۆپۆزسیون، ستایل، پاکێج، پرۆتیستۆ، لایڤ، سکوڵ، فاکەڵتی، کوالیتی، تراک، ناوزەد، فەراهم).

بڕوانە وشە کوردییە پەتییەکانی ئەم زاراوانە لە جیاتی وشەیەک زیاتریان لە بەرانبەردا هەیە و ڕۆژانە بەکاردێت. وەک: لەناکاوی (ناکاوی)، بەهرەمەند (پیشەیی)، بەرهەڵستکار، شێواز، بەیەکجار (بەیەککەڕەت، کەڕەت) سەرزەنشت (ڕیسوا)، یەکسەر (ڕاستەوخۆ)، پۆل (هۆبە)، لق، چەشن (جۆر)، بەش، دیاریکردن، ڕایی (دابینکردن).

ئەم دیاردەی زاراوە وەرگرتنی زمانی بێگانە دەبێتە هۆی مراندن و فەرامۆشکردنی وشە و زاراوە کوردییەکان. ئەگەر بەردەوامیی هەبێت و ڕادەی بۆ دانەنرێت مەترسی بۆ ڕەسەنایەتی و تایبەتێتی زمانی کوردی دەبێت.

١-٣- لە بواری ڕێزمانی

زمانی کوردی لەڕووی وشەسازییەوە زمانێکی لکاوە[٣] چونکە پەیوەندی ڕێزمانی، نێوان کەرەسەکانی ئەم زمانە لکاوە، کە کوردییە بە

هـۆی گیرەکـی ڕێزمـانییەوە پێکـدێت. کەچـی لەم ڕۆژگـارەدا، لە نوسـراوە فەرمـــی و ئەکادیمییەکانیشـــدا دەســـیانکردووە بە پشتگوێخســـتن و فەرامۆشکردنی ئەم گیرەکانە لە نووسیندا بەکاری ناهێنن. نموونە:

ئامرازە پەیوەندیەکانی (بۆ، بە، لە) بۆ حاڵەتی کات، شوێن و چۆنیەتی پاشکۆیان بە دوادێت وەک (دا/ا، ەوە/وە):

لەخوارەوە ← لەخوار

بەڕۆژەوە ← بەڕۆژ

بەناوی خوای پەخشندە و میهرەبانەوە ← بەناوی خوای بەخشندە و میهرەبان.

ڕاسـتە جـاری وا هەیە حـاڵاتی ڕێزمـانی لە گەشـە و گـۆڕانی زمانـا نـامێنێ، بەڵام حـاڵەت هەیە جیـاوازە و ناکرێـت دەسـبەرداری بیـت، ئەم حاڵەتە لە کوردییا لەم ڕووەوە چوار پێنج حاڵەتی وا هەیە لە زمانی تـرا دەگاتە دوانزە یا زیاتر و تایبەتێتی ڕێزمانی ئەو زمانانە دەگەیەنێت، نـابێ لێیان بسەنرێتەوە.

١-٤- لە بواری ڕێنوس

ڕێنوســی کــوردی، ڕێنوســێکی شــێواو و بەشــێوەیەکی یەکگرتــوو نانوسرێت و نییە. بۆ نموونە تـا ئێسـتا، وشـەی داڕێژراوە یا لێکدراوەکان پـــارچە پـــارچە دەنوســـرێن و نـــادرێنە دەم یەکتـــرەوە. لە کاتێکـــدا لە وشەســـازیدا (واتە وشـــە فەرهەنگییەکـــان) ئەم جـــۆرە وشـــانە پێویســـتە پارچەکانی بدرێنە دەم یەکترەوە.

چـونکە بە هەمـوو پارچەکـانییەوە، یەک واتایـان هەیە. ئەگەر وشـە پـارچەکرا، ئەوا هەر پـارچەیەکی نوسـینی جیـا، کەرەسـەیەکی سـەربەخۆ دەبێـت لە وشەسـازییا، بەڵام لە ئاسـتی ڕستەسـازیدا بە پـێچەوانەوەیە، کەرەسـەی ڕێزمـانی، کەرەسـەی ئەرکییـە، نەک واتـایی و فەرهەنگـی. بـۆ نموونە:

دەمبەپێکەنین ⟵ دەم بەپێکەنین

شوللێهەڵکێشان ⟵ شول لێ هەڵکێشان

یەکگرتوو ⟵ یەک گرتوو

پشتگوێخستن ⟵ پشت گوێ خستن

فەرامۆشکردن ⟵ فەرامۆش کردن

یا نوسینی هەندێک دەنگ بۆ نموونە (ڕێی قەڵەو(ڕ)) کە نیشـانەکەی نانووسن، لەبەر ئەوەی لە سەرەتاوە، هەمیشە قەڵەوە. بەڵام ئەمە دروست نییە دەبێتە هۆی سەر لێشێواندن، چونکە شێوەکەی تێکەڵدەبێت بە دەنگی (ر)ی سوک و واتە (فلاپ Flap). یا نوسینی دەنگی (وو)ی درێژ کراوە بە (و) بەیەک واو، لەو شـوێنانەی دەربڕینـی درێـژە. ئەمە نابێـت چـونکە تێکەڵبوونە لەگەڵ دەنگی (و)ی کورت بەمەرجێک وابێت. نموونە

دوور ⟵ دور ، ژوور ⟵ ژور

٢- سیاسەتی دوو زاری

لە دوای ئەم گرفتـانەوەش، لە ڕۆژگـاری ئەمـڕۆدا، لەبەر سـێبەری دەسـەڵاتی کوردیدا، دەبوایە ئێستا بەرنامە و پلانی زمانی هەبوایە بۆ

خزمەتی زمانی کوردی نەتەوەیی. کەچی لەم ڕووەوە هیچ نابینرێت، واتە حکومەتی هەرێمی کوردستان هیچ سیاسەتێکی زمانی نییە، بە پێچەوانەوە، هەستدەکرێ پاڵپشتی بەکارهێنانی سیاسەتی دوو زاری و دوو ڕێنووسی هەبێت، چونکە لە تەلەفزیۆنەکانەوە، بە تایبەتی چەند تەلەفزیۆنێک ئەمە بەدیدەکرێ. ئەمە دەبێتە هۆی شەقبونی زمانی نەتەوەیی کوردی و ڕێنوسەکەی بەرەو دوو زمان و دوو ڕێنوسی. ئەمە لە خۆیدا مەترسی گەورەیە بۆ سەر زمانی نەتەوەیی کوردی، چونکە لە هەموو دنیادا و لە هیچ وڵاتێکا دوو زاری هەمان زمانی نەتەوە، بە هیچ شێوەیەک بەکارنەهێنراوە، وەکو فەرمی و زمانی ستاندارد.

ڕاستە لە وڵاتی وا هەیە، سیاسەتی دوو زمانی هەیە، دوو زمانی جیاوازی ستاندارد بەکاردێت، وەکو لە بەلجیکا، ئوستراليا و سویسرا و کەنەدا. ئەمە کارێکی مرۆڤانە و دیموکراسی و ڕەوشتییە بۆ دەسەڵاتی ئەو وڵاتانە کە مافی نەتەوەکان فەرامۆش ناکەن. ئەمە تەواو پێچەوانەی بەکارهێنانی دوو زاری هەمان زمانە.

٢-١- مەترسی بۆ سەر زمانی کوردی

لە دوای نەمانی ڕژێمی پێشوی ئێراقەوە لە ساڵی ٢٠٠٣ یەوە، بە هۆی ئەو کرانەوەی لە وڵاتی ئێراق و بە تایبەتی لە باشوری کوردستانا ڕوویدا و هاتە کایەوە، بە ڕووی وڵاتی بێگانە ئەوروپایی و ئەمەریکییەکانا، کە زۆر بوونە لە کوردستانا، لە ڕووی سیاسی و سەربازی و ئابووری و تەنانەت لە بواری پەروەردە و فێرکردن و خوێندنی باڵاشدا هەژموونیان پەیداکردووە.

ئەم هەژموون پەیداکردنە کاریگەریی ئاشکرا و بینراو و هەستپێکراوی هەیە بەسەر زمانی کوردی و کەلتوورەکەی و بواری

کۆمەڵی کوردەواریشی گرتوتەوە. خەریکە مۆرکە نەتەوەیی و ڕەسەنایەتی و تایبەتێتی خۆی وردە وردە لە دەسبدات. ئەوەی لێرەدا جێگای مەبەستە هەژموونی زمانی ئینگلیزی، بە ئاشکرا کاریگەریی دیار و بەرچاو و خراپی داناوە لەسەر ڕەسەنایەتیی زمانی کوردییا. هەژموونەکە، وەکو بەربەستێک لەسەر زمانی کوردییا لەم حاڵەتانە دەرکەوتووە:-

٢-١-١- هەژموونی زمانە ئەوروپاییەکان: وەکو ئینگلیزی بۆ سەر زمانی کوردی لە بواری:

أ/ قۆناغەکانی خوێندن، لە باخچەی ساوایانەوە بۆ زانکۆ. لە باشوری کوردستانا بە هۆی نەبوونی سیاسەتی زمانیی نەتەوەییەوە بۆ پاڵپشتی زمانی کوردی، واتە نەبوونی بەرنامە و پلانی زمانی. قوتابخانە و پەیمانگا و زانکۆیەکی زۆر کراوەتەوە بە زمانە ئەوروپاییەکان، زیاتر لە هەموویان بە ئینگلیزی. لە دوای ڕژیمی ئێراقەوە، زمانی ئینگلیزی نەک هەر شوێنی زمانی عەرەبی گرتۆتەوە، بەڵکو لە ڕووی بەکارهێنانەوە لە خوێندنی ئەهلی، کۆمپانیا و دام و دەزگای تر زمانی کوردی بەلاوە نراوە، بەکارناهێنرێ. جاران لە کوردستانا هەژموونی عەرەبی تەنیا لە ناو پۆلەکانا وەکو زمانی ڕەسمی هەبوو نەک ئاخاوتن و بەکارهێنان، کەچی زمانی ئینگلیزی بە مەودایەکی فراوان لە کۆڕ و کۆبوونەوە ستراتیژی و سیاسیەکانیشدا زمانی یەکەمە بۆ نموونە لە (پەیمانگای میری).

ب/ زمانی ئینگلیزی کراوەتە مەرجی دەرچوون بۆ وەرگرتن لە خوێندنی باڵای ماجستێر و دکتۆرادا، ئەویش بە نمرەیەکی بەرز و دیار نەک ئاسایی.

ج/ زمانی کوردی بە بڕیار خراوەتە خانەی ئارەزووی قوتابییەوە بۆ تاقیکردنەوە گشتییەکانی ئامادەیی لە پۆلی شەشەمدا.

د/ کرانەوەی سەنتەری فێربوونی زمانی ئینگلیزی بۆ مەبەستی وەرگرتن لە خوێندنی باڵادا، ئەویش نرخی مادی بۆ دانراوە.

هـ/ هەندێک لەم دەزگا فێرکردنانە کە بە زمانە ئەوروپاییەکانن، هاوینان قوتابییە کوردەکان وەکو بەرنامە گەشتییان پێدەکەن بۆ وڵاتی خاوەن زمانەکە. وەکو فەڕەنسا، ئەڵمانیا، تورکیا ... هتد

و/ هەموو چالاکی و بۆنەیەک بەو زمانانە ئەنجامدەدرێن. یا ئاراستەکە بەرەو بەنرخکردنی زمانە بێگانەکانە. لەپاڵ ئەمەدا وردە وردە زمانی کوردی دەپوکێتەوە.

ح/ تازەترین بڕیار لە لایەن خوێندنی باڵای هەرێمەوە دەرچووە بۆ قوتابیانی بێگانە، بۆ ئەوەی لە کوردستان، بە زمانی ئینگلیزی خوێندنی باڵای ماجستێر و دکتۆرا بخوێنن[٣]. لەجیاتی ئەوەی کە بە زمانی کوردی بێت کە پێچەوانەکەی بۆ قوتابیانی کورد لە وڵاتەکانیان خوێندن بە زمانی وڵاتە بێگانەکەیە. وەکو ئینگلیزی، فەڕەنسایی، ئەڵمانیایی ... هتد

ت/ هەژموونی ئاینی بە ناوی پیرۆزییەوە، تەنانەت وشەی: ڕۆژباش، شەوباش، باسی ئاینی زەردەشتی و زمان و کتێبی ئاوێستا، بە گژاچوونەوەی هەندێ شاعیر و نوسەر و ئەکادیمی. حەرامکردنی سرودی ئەی ڕەقیب، لێکدانەوەی شیعری دڵداری و خوێندنی. بوونی پەیکەر و پەیکەرتاشی هەژموونی جل و بەرگی ئاینی وەک جبە و سەرپۆشینی عەرەبیانە لە کاتێکدا ئافرەتی کوردی خاوەن جل وبەرگ باڵاپۆشە.

ی/ بوونی کۆمپانیای بێگانه و چەسپاندنی یاسا و ڕێسای خۆی بەسەر کوردستانا. تەنانەت وەرگرتنی کارمەندی کورد مەرجی زمانی ئینگیزی پێویستە.

ک/ هەژمموونی کەلتووری بێگانه و نزیکبوونەوە بە بیانوی پێشکەوتنەوە، ئەم خاڵانەی دیاریکرا هەژمموونی زمانی ئینگلیزی و بێگانەی تر زیاد دەکا بەسەر زمانی کوردییەوە، له کاتێکدا ئەو وڵاتانه پابەندبوونی تەواویان بە زمان و کەلتووریانەوە هەیە و یەکێکه له پیرۆزییەکانیان.

ل/ هەستکردن لای کورد بەوەی زمانی کوردی زمانی زانست نییە. هەرچەندە خوێندنی زانستی کیمیا و فیزیا و بیرکارییە بە کوردی ئەمەی پۆچەڵکردەوە.

٢-١-٢- کردنەوەی قوتابخانەی ئەهلی: له باخچەی ساوایانەوە تا زانکۆ، بە زمانی خاوەن ئەم دەزگایە پەروەردەییانەوە. هەژموون و کاریگەریی ئەم دیاردەیە، بۆتە هۆی ئەوەی بابەتی بیرکاری و زانستەکان لە خودی پەروەردە و فێرکردنی کوردستان بکرێتە ئینگلیزی. ئەمە وا دەکات قۆناغ بە قۆناغ زمانی خوێندنی کوردی واتە خوێندن بە زمانی کوردی نەمێنێ. بۆیە ئەمە له دەسدانی زمانی نەتەوەییە.

٢-١-٣- ناڕێکی و سەرلێشێواوی و یەکنەبوونی ڕاگەیاندنی کوردی و نەبوونی یەک دوانی (یەک خیتابی) و بەکارهێنانی زاراوەی بێگانه و نامۆ له خۆوە بە نەزانی

له هەمان کاتیشدا، بەکارهێنانی دوو ڕێنووسی و بە زۆری لاتینی هەنگاوێکە بەرەو دابڕان و دوورخستنەوە له ڕێنوسی کوردی، کە سەدان ساڵە چەسپاوە. تەنانەت له ڕووی زانستیشەوە، بە بەڵگەوە ڕێنوسە

دەسکاریکراوەکە ئەلف و بێی عەرەبی گونجاوترە، بێ گرفتتر و نزیکترە لە کوردییەوە، تەنیا گرفتێک کە هەبێ نەبوونی بزرۆکەیە لە کوردیدا، ئەویش نەبۆتە ئاستەنگ وەکو دەنگی (ع) لە وشە جیاوازەکاندا، کە بە جۆری جیاواز دەنوسرێ. ئەمجا بڕوانە ئاستەنگی بە لاتینی کردنی ئەم دەنگانە بە شێوەی (پیت) وەک: (غ، خ، ح، ج، ژ، ق، چ، گ) لە زۆر شوێنا وەکو یەکن ... هتد.

٢-١-٤- نەبوونی ڕێنوسێکی یەکگرتوو

لە سەرانسەری کوردستانا لەم ڕووەوە کورد، لە ئەدەبیاتی یەکتر دابڕاوە. وەکو دابڕانی کوردی ڕۆژهەڵات و باشور لە ڕۆژئاوا و باکور. لەم ڕووەوە هەوڵی چالاک و مکۆم هەیە بۆ گۆڕینی ڕێنوسی کوردی بەرەو ڕێنوسی لاتینی. لە کاتێکدا هەموو یان زۆربەی سامانی نوسراوی کوردی بە ڕێنوسە کوردییەکەیە کە لە عەرەبییەوە وەرگیراوە.

٢-١-٥- یەکنەبوون و یەکنەخستنی پیڕەو و پرۆگرامی خوێندن لە ئاستی نەتەوەییدا

هەرچەندە گۆڕانکاری لە وانەی مێژوو، جوگرافیا و ..... هتد کراوە بە مێژووی کوردستان، جوگرافیای کوردستان. چونکە هێشتا زۆر ڕووداو و بابەتی کوردی هەیە، نەکراوەتە ناو پرۆگرامی خوێندنەوە، ئەمە کاریگەری باش دەبێ بۆ دەوڵەمەند کردنی زمانی کوردی ئەگەر بکرێتە بەرنامەی خویندن.

٢-١-٦- لاوازیی کەسایەتی کورد و کەمتەرخەمی و بەکەمزانینی زمانی کوردی لە ئاست زمانی ترا

دوای خستنەڕووی ئەم بەربەستانە لە بەردەم زمانی کوردی، پێویستە دەسەڵاتی کوردی ڕادەیەک دابنێت، بۆ ئەم ئاستەنگەی کە ڕووبەڕووی زمانی کوردی بۆتەوە. ئەم هەوڵەش، لە بوونی سیاسەتی زمانی خۆی دەبینێتەوە، لە هەرێمی کوردستانا، ئەمەش بەوە دەبێت سیاسەتی نەتەوەیی زمان هەبێت لە پێناو باڵا بوونی زمانی کوردی.

٣- سیاسەتی زمانی

پێش ئەوەی بێینە سەر سیاسەتی زمانی لە کوردستان، بۆ ڕوونکردنەوەی باسەکە پێویستە باس لە سیاسەتی زمانی لە چەند وڵاتێکا بکەین.

سیاسەتی زمانی بریتییە لە بوونی بەرنامە و پلانی زمانی، لە لایەن دەوڵەتی نەتەوەوە بەرنامەی بۆ دادەنرێت. بە مەبەستی پێشخستن و بایەخدان بە زمانی وڵات و نەتەوە بۆ بەرز ڕاگرتنی. لە ئەنجامدا ئەم پلانە دەبێتە هۆی پەلهاوێشتنی زمان و فراوانبوونی فەرهەنگ و ئاست و ڕادە و مەودای بەکارهێنانی لە ناو وڵاتا. کە هەموو بوارەکانی ژیانی بگرێتەوە، بە باشی.

واتە دەمکوتانی مرۆڤ لە بارەی زمانەوە یا لە بارەی بارودۆخ و حاڵەتی زمانەوە، بابەت و کارێکی تازە نییە. لەبەر ئەوەی مرۆڤ هەمیشە لە هەوڵدایە، بۆ دانانی یاسا و بواردان و جێگاکردنەوەی بەکارهێنانی چاک و شایستەی زمان، سیاسەتی زمانی هەوڵی بۆ ئەمەیە، بۆیە سیاسەتی زمانی بۆ هەر زمانێک بەرەو سەرکەوتن بووە. لەم ڕووەوە

دەوڵەت بەرەو ئەوە ئەڕوات، کە زمانێک بکاتە نموونە بۆ ئەمە. جاری وا هەیە، زمانی کەمینە دەسەپێنێ بەسەر زۆرینەدا[٤].

هەڵبژاردن یا بژاردەی ئەلف و بێیەک بۆ ڕێنوسی زمان، یەکێکە لە هەوڵەکان سیاسەتی زمانی.

٣-١- سیاسەتی زمانی لە وڵاتاندا

سیاســەتی زمــانی لە نــاو وڵاتەکانــا، لە ڕووی دانــانی پــلان و خــۆ ئامادەکردن و زەمینە خۆشکردن بۆی، لە هەوڵدانا پێگەیەکی نوێیە نەک کۆن.

سیاسەتی زمانی لە نیوەی دووەمی سەدەی بیستەما، بە تەواوی لە ساڵی ١٩٥٩دا لە لایەن ئێنائۆجنەوە هاتۆتە کایەوە، لە کاتێکا لێکۆڵینەوەی لە گــرفتە زمانییەکــانی نەرویــج دەکــرد. بــایەخی ئەوە بــوو هەوڵــی یەکخســتنێکی پێــوانەیی بــدات بــۆ وڵات. ئەویــش بە هــۆی دەســتووری ڕێنوسییەوە، لە پێناو دامەزراندنی ناسنامەی نیشتمانیا، کە دوای چەندین سەدە، لە هەژموونی دانیمارک دێت لە نەرویجدا[٥]

لە پێنــاو پلانــی زمانیــدا، لە وڵاتــانی ئەوروپایــا، لە نیــوەی دووەمــی ســەدەی بیســتەم، چەنــدین کۆبــوونەوە ئەنجامــدراوە. کە تیایــدا زانایــانی مرۆڤناســـــی (انترۆپۆلۆجیـــــا)، زماننـــــاس، کۆمەڵنـــــاس و ئابوریـنـــــاس بەشدارییانکرد. هەموویان لە پێناو و لە بواری سیاسەت و پلانی زمانی کاریان دەکرد. پلانی زمانی بریتییە لە جێبەجێکردنی سیاسەتێکی زمانی [٦]. لەم ڕووەوە (بیار ئیتیان لابورت) سیاسەتێکی زمانی پێشکەشکرد، بەو پێیەی کە چوار چێوەیەکی یاسایی و ئامادەکردنی زمانییە، وەکو کۆمەڵە ئیشـێک کە ئامــانجی ڕێکخســتن و زەبتکــردن و مســۆگەرکردنی پــایەی

زمانێک یا دوو زمانە. بۆ نموونە زەمینە خۆشکردنی زمانی لە کیبک، پێوانەی زمانی واتە دەستووری زمانی لە کەتەلۆنیا[٧].

بە کورتی سیاسەتی زمانی لە وڵاتانی فرەزمانی لە ئەوروپا، ڕێچکەی ئاسایی خۆی وەرگرتووە، بە پێی بوونی چەند یا دوو زمان لە وڵاتێکا. سیاسەتی زمانی پەیڕەو دەکرێت. واتە بواردراوە بە زمانی دووەمیش، کە بە پێی یاسا و سیاسەتی زمانی بەکاربێت و ڕێگای یاسایی پێدراوە، کە زمانی خوێندن، یا زمانی بەڕێوەبردن، یا زمانی نوسراو و بایەخدار و یاساییەکان بێت. ئەمە لە بەکارهێنانی هەر دوو زمانەکە لە وڵاتەکەیا هەیە. بۆ نموونە لە بەلجیکا زمانی هۆڵەندی فەرمییە، لە هەموو کار و فەرمانە بایەخدارەکانا، فەڕەنسایی لە هەرێمەکانی باشور لە برۆکسلدا شانبەشانی هۆڵەندی پێگەیەکی فەرمی هەیە[٨].

لێرەدا ئەم زمانانە، هی وای هەیە، خاوەن میللەت و پێگەی نیشتمانی خۆیەتی لە وڵاتەکەدا، ئەمە لە وڵاتی دوو زمانا یا زیاتر. نموونەیەکی تر هەیە، زمانێک بێ ئەوەی پێگەی بوونی نەتەوەکەی لە وڵاتێکا هەبێ، بەکاردێت و هەژموون پەیدادەکات. وەک زمانی ئینگلیزی لە زۆربەی وڵاتانی جیهانا، بە هۆی داگیرکردن و دەسبەسەراگرتن بەسەر زۆر وڵاتا، بە تایبەتی لە نیوەی یەکەمی سەدەی ڕابردوو بڵاوبۆتەوە، یا وەکو زمانی فەرمی یا زمانی زانست.

ئەم دیاردەیەی زمانی ئینگلیزی لە ئێراق و کوردستانی باشوور تا خۆماڵیکردنی نەوت لە ساڵی ١٩٧٢ لە کۆمپانیای نەوتا بەردەوامی هەبوو، دواتر دای لە کزی. لە کوردستانا لەدوای ڕوخانی ڕژێمی سەدامەوە دووبارە زمانی ئینگلیزی، بە هۆی هاتنی هێزی هاوپەیمانان بە سەرکردایەتی و فەرماندەیی ئەمریکا و بەریتانیا، جارێکی تر، وردە وردە لە دوای ساڵی ٢٠٠٣یەوە، بەرەو پەیدا دەکات و بەردەوامی هەیە.

بەردەوامییەکەی بۆتە هەژموون و لە زیادبوندایە. بە زۆری لە زانکۆ و قوتابخانەکاندا ئەمە بە دیدەکرێت. لە کاتێکدا ئینگلیز وەکو نەتەوە و میللەت لە ئیراق و کوردستانا بوونی نییە، هەژموونەکەشی زیاتر کوردستانی گرتۆتەوە، چونکە دەسەڵاتی عەرەبی ئێراق و نەتەوەی عەرەبیش، بە پێچەوانەی کوردەوە نە کەوتۆنەتە دوای زمانی ئینگلیزی و زاڵیبکەن بەسەر زمان و کەلتووری خۆیانا و حەز لە ئەوروپایی ناکەن. بۆیە هەژموونی زمانی ئینگلیزی، وەکو لەم باسەدا پێشتر خستمانەڕوو، مەترسی بۆ سەر پێگە و زەمینەی بەکارهێنانی زمانی کوردی لە کوردستان پەیدا کردووە.

ئەگەر ئەم دیاردەیەی هەژموونی زمانی ئینگلیزی، ئاوا بەردەوام بێت، دوای چەند نەوەیەک دەبێت بە زمانی یەکەم. زمانی کوردیش بەدەم کەمتەرخەمی دەسەڵاتی حکومەتی کوردستان و دامودەزگاکانیەوە، بە تایبەتی هەردوو وەزارەتی پەروەردە و خوێندنی باڵا و دامودەزگاکانی تریەوە، بەردەوام لە پاشەکشەدایە، لەبەردەم زمانی ئینگلیزیا، هۆی ئەمە دەگەڕێتەوە بۆ کەمهەستی کورد بە گشتی و دام و دەزگا و دەسەڵاتەکەی بە تایبەتی.

ئەمەش لاوازیی کەسایەتی کورد و دەسەڵاتەکەی دەگەیەنێت، پابەندنین بە زمان و کەلتوور و داب و نەریتی نەتەوەیی خۆیەوە، ئەمە بێ باوەری و بڕوا بە خۆنەبوونی کوردە لە بەرانبەر بێگانەدا. بێجگە لەوەی لەدوای ڕاپەڕینەوە، لە ساڵی ١٩٩١یەوە، تاکو ئێستا، دەسەڵاتی کوردی کاری نەکردووە، لە ڕووی پەروەردەی فیکری و بیناکردنی کەسایەتی بەهێزی کورد، کە خۆڕاگر بێ لە بەرانبەر هەژموونی بێگانە، خۆی ڕادەستی بێگانە نەکات بە زمان و کەلتوور و بەها پیرۆزیەکانییەوە، هۆی ئەمە دەگەڕێتەوە بۆ:

1. لاوازیی کەسایەتی و کەسێتی کورد، لە بەرانبەر کەس و خەڵکی بێگانەدا.

2. بۆیە کورد هەردەم و بەزۆری خۆی بەکەم زانیوە لە بەرانبەر بێگانەدا.

3. بێگانە هەردەم هەوڵی شێواندنی شارستانییەتی کوردی داوە.

4. بێگانە زمان و کەلتووری کوردی، بە پاشکۆی زمان و کەلتووری خۆی داناوە.

لە ئەنجامی ئەمەدا، کەسێتیی کورد، دەکرێت بڵێین کەسێتییەکی نەخۆشە. ئەمە وای کردووە لەدوای ڕوخانی یەکەم شارستانیەتەوە کە هی کورد بووە. کەسێتی کوردیش لەگەڵیدا بڕوخێت، تا ئێستا بەکەمی خۆی گرتۆتەوە، بۆ ئەوەی خۆی بگرێتەوە پێویستە نەوەکانی، گەنجان و لاوانی، واتە تێکڕایی ڕۆڵەکانی لەڕووی فیکرەوە پەروەردە بکات، بە پابەندبوون بەو خاڵانە:

1. باوەڕبوون بەوەی کە هیچی کەمتر نییە لە خەڵک و میللەتی تر.

2. نەوەکان ئاگاداربکرێنەوە لەوەی کە کورد خاوەن یەکەم شارستانییەتە، ئەویش شارستانییەتی میسۆپۆتامیا لە سەردەمی سومەرییەکانا داهێنراوە.

3. خاوەن یەکەم دێرین و کۆنە، لە نیشتمانی ئارییاییەوە سەریهەڵداوە.

4. خاوەن یەکەم کتێبی پیرۆزی ئایینیە وەکو ئاوێستا و لە سێ وتەدا دروشمەکەی کۆکراوەتەوە: بیری چاک، وتەی چاک و کرداری چاک.

5. دووجار مرۆڤ لە کوردستانەوە بۆ یەکەمجار و دووەمجار وەکو مرۆڤی کۆن و مرۆڤی دوای تۆفانی نوح سەریهەڵداوە و ژیان بونی بووە و جاری دووەم ژیاوەتەوە.

6. یەکەم ڕێنوس لە خاکی کوردەوە، لە سەردەمی سۆمەرییەکانی پێشینانی کوردەوە پەیدابووە.

لێرەدا دەردەکەوێت، سەرەتا ژیان لە کوردستانەوە سەریهەڵداوە. بۆیە دەبێت بەو باوەڕ و بەو نەفسەوە، خۆمان بە خەڵک نیشانبدەین. کە خاوەنی زمانێکی دێرین و کۆنین، کوردی بۆتە زمانی شارستانییەت و ئاین، بۆتە زمانی دەوڵەت و بەڕێوەبردن، زمانی پەرستگا و خواپەرستی. زمانێک ئەمە پێشینەی بێت، پێویستە بەرز و پیرۆز ڕابگیرێت، بە باشی سەیر بکرێت و بایەخی پێبدرێت، مێژوو سەلماندوویەتی زمانی کوردی زمانی دەوڵەتداری بووە. ئێستاش دەبێت ئاوا بێت، بکرێتە زمانی پەروەردە و زانست و ئەو نرخ و بایەخەی کە هەیبوو بەدەس نەزانییەوە لێی نەسەندرێتەوە.

٣-٢- سیاسەتی زمانی لە ئێڕاقا

لە سەرەتای دامەزراندنی ئێڕاقەوە، بگرە پێشتریش، زمانی کوردی، لەم بەشەی کوردستانا زمانی خوێندن و زمانی ڕۆژنامەگەری بووە. وەکو سەردەمی شێخ مەحمود دەوروبەری جەنگی یەکەمی جیهان، کوردی زمانی قوتابخانە سەرەتاییەکان بووە لە سلێمانی و ڕۆژنامەی پێشکەوتن، ئومێدی ئیستیقلال، ژیان و دواتر ژین بە کوردی بوونە. لە ساڵی ١٩٣١ یاسای بەکارهێنانی زمانە ناوخۆییەکان دەرچووە(٩)

شـارەکانی کوردســتانی گرتـۆتەوە، بە تـایبەتی نـاوچەی زۆربەنشــینی کوردیشی ڕەچاوکردووە لە لیوای کەرکوکا، کە لە دامودەزگا و دادوەری و قوتابخانەیا زمانی کوردی فەرمی بێت.

دواتر لە سالّی ١٩٥٨دانرا بە دوو نەتەوەی هاوبەش لە ئێڕاقا وەکو عەرەب و کورد. زمانی کوردیشی گرتەوە لە قوتابخانەکانا، بەشی کوردی لەسالّی ١٩٥٩ لە کۆلیجی ئادابی زانکۆی بەغدا کرایەوە. هەزاران کادیری زمان و ئەدەبی کوردی پێگەیاند.

گۆڤـار و ڕۆژنـامە بە کـوردی بڵاودەبـوونەوە، گۆڤـاری شـەفەق بە کـوردی دەردەچـوو. لە ئەنجـامی بەیـانی یـانزەی ئـاداری ١٩٧٠، زمـانی کــوردی بە بڕیــاری فەرمــی کــرا بە زمــانی خوێنــدن لە سەرەتاســەری کوردستان بێجگە لە دهۆک، قۆناغی سەرەتای تا ئامادەیشی گرتەوە.

کۆڕی زانیاری کوردی دامەزرا، گۆڤار و ڕۆژنامەی جۆراوجۆر بە کوردی بڵاوبوونەوە. ئەم حاڵەتە بە شێوەی هەڵکشان و داکشان تا ساڵی ١٩٩١ بەردەوامبــووە. لە ســاڵی ١٩٨٦ بــۆ یەکەمجــار خوێنــدنی بــاڵای ماجستێر بۆ زمان و ئەدەبی کوردی، لە زانکۆی سەلاحەدین کرایەوە[١٠] کە تا ئێستا بەردەوامە و لە هەڵکشانایا. تەنانەت بەشـەکانی کۆمەڵناسـی، مێژوو، جوگرافیاش لە کۆلیجەکانا بە کوردی تیایا دەخوێنرێت. لە ساڵی ٢٠١٣ زمانی کوردی، بە بڕیاری پەرلەمانی ئێڕاق کرایە فەرمی و زمانی سەرەکی بێت لە ئێڕاقا لەگەڵ زمانی عەرەبیدا. ئەگەر چی لە لایەن کورد خـۆیەوە، لە دامودەزگاکـانی سـەر بە ئێـڕاق بەکـارنەهێنراوە، ئەویـش لە ڕێگای وەرگێڕانی یەکسەر و ڕاستەوخۆوە.

ئەمە حاڵەتی زمانی کوردی بوو لە ئێڕاقا. دەکرێت بڵێین بە گشتی سیاسـەتێکی زمـانی لە لایەن حکـومەتی ئێـڕاقەوە بە باشـی پەیڕەوکـراوە.

یەکەمجار لە لایەن دەوڵەتی ئێراقەوە، لە ساڵی ١٩٩٣ بڕیاری لێدراوە کۆلیجی پەروەردەی زانکۆی بەغدا کرایەوە. لەم ڕووەوە پێش کوردستان و دەسەڵاتی کوردی کەوت لە کوردستانی خاوەن حکومەت و پەرلەمانی کوردی(١١)

٣-٣- سیاسەتی زمانی لە باشوری کوردستان

لە ماوەی بیست و حەوت ساڵی تەمەنی دەسەڵاتی کوردی لەم بەشەی کوردستانا، سیاسەتێکی زمانی بە فەرمی و بەبڕیار پەیڕەو نەکراوە. ئەویش بەبڕیاردان لەسەر بوون و بەفەرمیکردنی زمانێکی ستاندارد بۆ هەموو کوردستان.

بە پێچەوانەوە، لە وڵاتانی ترا سیاسەتی دوو زمانی یا فرە زمانی هەیە و پەیڕەوکراوە. کەچی لە کوردستانا، بە بڕیار یا بێ بڕیار، سیاسەتی پەیڕەوکردنی دوو زاری زمانی کوردی، لە دامودەزگاکانی هەرێمی کوردستانا بەڕێوەدەچێت. ئەمە بێجگە لە پەیڕەوکردن و بەکارهێنانی دوو ڕێنوسی جیاواز لە هەمان کاتا. ئەم حاڵەتە لە سەرانسەری هەموو دنیایا پەیڕەو نەکراوە و نییە.

ئەم حاڵەتە زمانی کوردی بەرەو دوو زمانی دەبات. واتە ئەو دوو شێوەیەی کە لە کوردستانا بەکاردێت. یەکەمیان مێژوویەکی زۆر و بەردەوامیی هەیە و بڕیوە و دووەمیانیش کە بادینییە لە دوای ڕاپەڕینەوەیە. ئەمە زمانەکە لەیەکتر دادەبڕێت و جیایدەکاتەوە. واتە خودی زمان و کەلتوور و هەستی کوردی دەکاتە دوو لایەنی جیاواز. وەک دوو زمانی نەتەوەیی جیاوازی لێدێت.

ئەمە لە لایەک، لە لایەکی ترەوە، هەروەکو لەم باسەدا پێشتر باسمانکرد و هێمامان بۆ کرد، بە هۆی نەبوونی سیاسەتی زمانییەوە لە

کوردستانا، هەر دوو زارە بەکارهێنراوەکە، واتە کوردی ناوەڕاست و بادینی کەوتوونەتە بەر تەوژمی هەژمونی زمانی ئینگلیزی، بە تایبەتی لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ەوە بۆ ئێستا. ئەویش بە هۆی بوار وەرگرتنی زمانی ئینگلیزی، لە پەروەردە و فێرکردن و خوێندنی باڵادا، بە هۆی ئەو بەربەستانەوە، کە ڕووبەڕووی زمانی کوردی بوونەتەوە. کە پێشتر لەم باسەدا بە فراوانی ڕونمانکردۆتەوە.

جێگای خۆیەتی بڵێین ئەزمون و تاقیکردنەوەی گەلان، لە دونیایا ئەوەمان پێدەڵێت، کە لە قۆناغی ڕزگاریی نەتەوەییدا، وڵاتانی سەرکەوتوو بڕیاری خۆیان لە بارەی دیاریکردنی زمانێکی ستاندارد و بوونی بەرنامە و پلانی زمانی بۆ وڵاتەکەیان داوە. بۆ نموونە شۆڕشی جەزائیر دوای سەرکەوتنی، لە ساڵی ١٩٦٢ ئەو بڕیارەی دەرکرد و لە ماوەی دوو ساڵدا بەرنامەی خوێندن بە گشتی و زانکۆ بە تایبەتی کرایە زمانی عارەبی، واتە لە زمانی فەڕەنساییەوە تەعریبکرا.

کەچی لە کوردستانا، حاڵەتەکە تەواو پێچەوانە بۆتەوە. ڕاستە زمانی عەرەبی لە دامودەزگاکانی کوردستانا، لە بەرانبەر زمانی کوردی پاشەکشەیکرد. هەرچەندە ئەو هەژمونەی، کە زمانی ئینگلیزی ئێستا لە کوردستانا لە بەرانبەر زمانی کوردییا پەیداکردووە و هەیەتی. زمانی عەرەبی ئەو هەژمونەی نەبوو کە مەترسی بێت، لەسەر زمانی کوردییا، وەکو ئەو مەترسییەی زمانی ئینگلیزی کە ڕەچاو دەکرێت بۆ سەر زمانی کوردی و ئایندەی ئەم زمانە هەیەتی.

ئەگەر بارودۆخی زمانی کوردی و هەژمونی زمانی ئینگلیزی، بەم شێوەیەی ئێستای بەردەوام بێت لە کوردستانا، دوای چەند نەوەیەک کوردستان وەکو وڵاتی جیبۆتی لێدێت، کە بە ڕەگەز ئەفریقیای و عەرەب،

بەڵام زمانیان بە فەرمی ئینگلیزییە. لە کاتێکا کوردستان وڵاتی کوردە و نەکەمینە و نەزۆرینەی گروپی خەڵکی ئینگلیزی لێبێت.

٤- چارەسەرکردنی بارودۆخی زمانی کوردی

ئەگەر بمانەوێت زمانی کوردی پارێزراوبێت، وەکو زمانێکی نەتەوەیی، دەبێت دەسەڵاتی سیاسیی کورد لە کوردستانا بەخۆیدا بچێتەوە، بڕیار لە بوون و دەرکردنی سیاسەتێکی دروستی زمانی بدات، بەرنامە و پلانی زمانی هەبێت. لەم ڕووەوە ڕاوێژ بە زمانناس و ئەکادیمی و خەڵکی کۆمەڵناس بکات.

چارەسەرەکە وەکو پێشنیاز بەم شێوەیە بێت:

1. دەرکردنی بڕیاری سیاسەتی زمانی لەگەڵ بەرنامە و پلانی زمانی.
2. پەیڕەوکردنی یەک زمانی ستاندارد کە خاوەن ڕابردووی مێژوویی و بەردەوامی هەبێت.
3. هەر زاراوەیەکی بێگانە وەربگیرێت پێویستە بخرێتە بەر ڕکێفی دەنگسازی کوردییەوە.
4. پەیڕەوکردنی یەک شێوە ڕێنوس، ئەویش ئەوەی کە سامانی مێژوویی سەدان ساڵەی کوردی پێ نوسراوەتەوە.
5. هەڵگرتنی بوونی مەرجی زمانی ئینگلیزی، بۆ وەرگرتن لە خوێندنی باڵادا.
6. قەدەغەکردن و نەهێشتنی قۆناغەکانی خوێندن بە زمانی بێگانە لە باخچەی ساوایانەوە تا زانکۆ.

7. هەڵگرتنی خوێندنی ئەهلی بە زمانی بێگانە لە باخچەی ساوایانەوە تا زانکۆ.

8. هەر دامودەزگا و کۆمپانیایەکی وڵاتانی دەرەوە، کە لە کوردستانا کاردەکەن، بخرێنە بەر ڕکێفی یاسا و ڕێسای حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە.

9. یەکخستن و یەکبوونی زمانی ڕاگەیاندن لە ڕووی زاراوەوە (مصطلحات).

10. ناونان بە کوردی بۆ مرۆڤ و شوێن و بازاڕ و دامودەزگا و ئوتێل و شەقام.

11. دانانی لیژنەی بەرپرسیارێتی، بۆ لێپرسینەوە لە جێبەجێنەکردنی بڕیارەکانی خاڵەکانی سەرەوە، لەکاتی سەرپێچییدا.

12. هەر خوێندکاریکی بێگانە زمان، بۆ خوێندن ڕوو بکاتە کوردستان، پێویستە بە زمانی کوردی بخوێنێ. وەکو چۆن قوتابی کورد لە دەروەی وڵاتا بە زمانی بێگانە دەخوێنێ، ئەویش دوای فێرکردنی کوردی بە کۆرسی خوێندن.

13. ڕێنمایی و چۆنیەتی ڕوونکردنەوە و بەکارهێنانی کاڵاکان کە لە دەروەوەی وڵات هاوردە دەکرێن بۆ کوردستان پێویستە بە زمانی کوردی بن.

لە کۆتایی ئەم باسەوە پێویستە بڵێین، زمان بڕبڕەی پشتی نەتەوەیە، بنەمایەکی سەرەکیی بوونی نەتەوەیە، لە دەسدانی دەبێتە هۆی لە دەسدانی نەتەوە، چونکە نەتەوە و میللەت، ئەگەر زمان لە دەسبدات،

بوونی نامێنێ. بوونی ئاشکرا و ڕاستەوخۆی نەتەوەیە. بە نەمانی زمانی نەتەوەیی، نەتەوە دەکەوێتە بەر ڕکێفی هەژمونی زمانەکەی، کە کاریگەری ڕاستەوخۆی بۆ بووە. لێرەدا نابێ ئەوە لەبیر بکرێت لە دەسدانی زمانی یەکەم، کە زمانی نەتەوەیە یا زمانی دایکە، خەڵک پەنا بۆ زمانی دووەم و زمانە هەژموندارەکە دەبات و بەکاریدەهێنێ. ئیتر وردە وردە، بە درێژایی زەمان و سەردەم، بە تایبەتی لە لای نەوەکانی دواترەوە، نەتەوەکەیان لەبیر دەکەن و دەبنە هاوڵاتی و هاوزمانی زمانی دووەم کە بۆ کورد پێدەچێت زمانی ئینگلیزی بێت.

مرۆڤ بە لە دەسدانی خاک و نیشتمانەکەی لەوانەیە، ئەگەر بە کۆمەڵ، یا بە گروپی زۆر، لە شوێنێکا دوور لە وڵاتی خۆیان بگیرسێنەوە، زمانەکەیان لە دەسنەدەن، هەرچەندە خاک و نیشتمانیان لە دەسداوە. بۆ نموونە کوردانی خوراسان، لە کوردستانی ڕۆژهەڵات دوور خراونەتەوە، بەڵام زمان و نەتەوەکەیان لە دەسنەداو، زیاتر پەند و هاوبەستەی زمان و کەلتووری کوردەوارین. یا کوردانی دوورخراوەی دەوروبەری قەفقاس، بۆ وڵاتی دوور لە کوردستان و ئەرمەنستان و ئازربایجان وەک لە کازاخستان و ئۆزبەکستان و کۆمارەکانی تری ئەو وڵاتانە، کە بە لە دەسدانی خاک و نیشتمان، زمانیان لەدەسنەداوە، بە پێچەوانەوە زیاتر پابەندی زمان و کەلتووری کوردەوارین.

ئەنجام

1. لە قۆناغی ڕزگاریی نیشتمانی و نەتەوەییدا، ئەزمون و تاقیکردنەوەی گەلان، پێویستە دەسەڵات بڕیاری هەبێت لە بارەی سیاسەتی زمانی و بەرنامە و پلانی زمانییەوە.

2. زمان بە بایەخدان و پشتیوانی دەسەڵاتی نەتەوەیی بەرەو پێشەوە دەچێت، پێشدەکەوێت و پەرەدەسێنێ.

3. لە هەموو دنیایا دەسەڵاتی نەتەوەیی و نیشتمانی بوار ناداتە زمانی نەتەوە و وڵاتی تر هەژمون بخاتە سەر زمانی نەتەوەیی و وڵاتەکەی.

4. لە هیچ وڵاتێکا، لەمسەر و ئەو سەری جیهانا نەبووە، نەتەوە و وڵاتێکی هاوزمان دوو زاری زمانەکەی خۆی بگاتە زمانی بەڕێوەبردن و فەرمی.

5. دوو زمانی جیاوازی هەمان وڵات دەبێت بۆ نموونە وەک لە ئیراق زمانی کوردی و عەرەبی بەکارهاتووە لە دامودەزگاکاندا.

6. نابێ بوار بدرێت قۆناغەکانی خوێندن بە زمانی ئینگلیزی بێت، یا بە فراوانی خوێندنی ئەهلی بکرێتەوە مەگەر لە حاڵەتی زۆر پێویست و دەگمەن نەبێت.

7. نابێت و ناشایستەیە فێربوونی زمانی ئینگلیزی بکرێتە مەرجی وەرگرتن لە خویندنی باڵادا.

8. نابێت بە ناوی پیرۆزییەوە هەژمونی زمان و کەلتووری غەیرە لە وڵاتا بڵاوبێتەوە، پێویستە ڕێگای لێبگیرێت، بەوەی ببێتە جێگرەوەی کەلتوور و زمانی نەتەوەیی.

9. پەروەردەکردنی نەوەکان، لە باخچەی ساوایان و ماڵەوە تا زانکۆ، لەسەر بنەمای پیرۆزیی زمان، کەلتور، خاک و مێژووی هاوبەش و چارەنووسی هاوبەشی نەتەوەیی کوردی.

10. نابێت بوار بدرێت هیچ دیاردەیەکی نامۆ و ناشایستە لە وڵاتا بڵاوبێتەوە، کە بزانرێت زیان بە داهاتووی نەتەوەکەمان دەگەیەنێت.

11. بڕیاردان بە خوێندنی کوردی، واتە زمانی خوێندن و زانست لە باخچە و قوتابخانە و پەیمانگا و زانکۆکان بە کوردی بێت. ئەوەی ئاستەنگە مەودا و بواری بدرێت تا دەکرێتە سەر زمانی کوردی، ماوەی دوو ساڵی بدرێت تا بڕیارەکە سەرکەوتوو بێت.

12. وەستانەوە دژ بە هەر شت و دیاردەیەک، کە بزانرێت لە ئێستا یا ئایندە دەبێتە هەڕەشە بۆ سەر زمان، کەلتور و نیشتمان و نەتەوەکەمان.

13. یەکخستنی زاراوەی کوردی، بە سود وەرگرتن لە زاراوە و وشەی زارە جیاوازەکانی زمانی کوردی.

14. ڕادەیەک بۆ هەڵە و هەڵسوکەوتی ڕاگەیاندنی کوردی دابنرێت، کە دژ بە بەرژەوەندی نەتەوەیی کوردیمان بکەوێتەوە.

15. پێویستە لیژنەی جیاجیا دابنرێت لە وەزارەتی ڕۆشنبیری، بۆ دیاریکردنی ناوی شوێنەکان بە کوردی. کە ناوی کەسایەتی، شوێن،

ڕابردووی مێژوویی، وڵاتپارێزان و ڕۆشنبیری نەتەوەیی بگرێتەوە، لەگەڵ ناوی غەیرە کورد کە هاوکاری کورد بوونە.

پەراوێزەکان

(١) الدكتور احمد الخليل، عباقرة كردستان في القيادة السياسية، مؤسسة موكرياني، ط ١، ٢٠٠٩، ص ١٥.

(٢) جمال نبز، المستضعفون الكرد و اخوانهم المسلمون، منشورات كوردنامه، لندن ١٩٩٧، ص١٦٠

(٣) د. رفيق شوانی، وشەسازی زمانی کوردی، چاپی ٢، کۆمەڵگەی چاپخانەی داودی – کەرکووک ٢٠١٤ ،ل ١٩٩، وێب سایتی خوێندنی باڵای هەرێمی کوردستان، ڕۆژی ٢٠١٧/٤/٢٥کورد سکولەر شیپ.

(٤) لويس جان كالفی، السياسات اللغوية، ترجمة: محمد يحياتن، الدار العربية للعلوم ناشرون، ط 1، مؤسسة محمد بن راشد ال مكتوم، مطابع الدار العربية للعلوم، بيروت٢٠٠٩، ل ٧ .

(٥) لويس جان كالفی، السياسات اللغوية، ل ٨ .

(٦) لويس جان كالفی، هەمان سەرچاوە، ل١٠.

(٧) هەمان سەرچاوە، ل ١١.

(٨) پ. د. رفیق شوانی، زمان و سنور، گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی، ژمارە (٣٦)، ساڵی ٢٠١٦، ل ١٩-٤٥ .

(٩) الوقائع العراقية (الجريدة الرسمية) ، العدد ٩٨٩ في ١ حزيران ١٩٣١ الوثيقة : ١ قانون اللغات المحلية رقم (٧٤) لسنة ١٩٣١.

(١٠) وزارة التعليم العالي و البحث العلمي ، الامر الوزاري المرقم ٧ س / ١٦٢٢٨ في ١٩٨٦/١١/٢٩، المقبولون في الدراسات العليا.

(١١) لەساڵی خوێندنی 2002-2003 بۆ یەکەمجار لە لایەن حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە بڕیاری هەشت کورسی خوێندنی باڵا بۆ دکتۆرای زمان و ئەدەب دەرچووە بۆ بەشی کوردی کۆلیجی ئادابی زانکۆی سەڵاحەدین بۆ بەشی کیمیای کۆلیجی زانستی زانکۆی سەلاحەدینیشی خوێندنی باڵای دکتۆرا کرایەوە. بۆ ئەمە وەکو بەربەست نەک لە ڕووی زانستییەوە لە لایەن عمادەی کۆلیجی ئادابەوە مەرجی تاقیکردنەوەی زمانی ئینگلیزی ڕاگەیەنرا لە ئەنجامی تاقیکردنەوەکەدا بۆ پێنج جار تەنیا کەسێک دەرچوو لە مەرجی زمانی ئینگلیزی هەموو مامۆستاکانی تر لە تاقیکردنەوەکەدا کەوتن. لەسەر ئەمە نوسەری ئەم وتارە وتارێکی تیر و تەسەلی بڵاوکردەوە بە نادروستی و نازانستی دانانی ئەو مەرجە لە لایەن سێ مامۆستای بەرپرسی پرۆسەی خوێندنەکە لە کۆلیجی ئاداب لە عەمیدی کۆلیج بە وەکالەت و دوو مامۆستای تری بەشی کوردی کە بەرپرسی بەرێوەبردنی وەرگرتن بوون بۆ خوێندنی دکتۆرای زمان و ئەدەبی کوردی. خودی سەرۆکی ئەوسای زانکۆی سەڵاحەدین دکتۆر خەسرە و شاڵی ڕوحی شاد هاتە لام و ڕەخنەی لە چۆنیەتی بەرێوەبردنی پرۆسەکە گرت و سەردانی بەشی کوردی کرد و لەگەڵ هەردولاماندا پێکەوە دانیشت و وتی نابێت وابێت. ئەو مردوو ئێمە هێشتا زیندوین بۆ مێژوو دەیڵێم وتی ((من دەمویست بەشی کوردی شاگوڵ بێت لەم مەسەلەیەدا کەچی بەشی کیمیا لە کۆلیجی زانست وا مانگێکە کۆرس دەخوێنن ئێوەش هیچ نامەوێت وا بێت. ئەم ماستە بێ موو نییە ما قوڵ نییە لە دوانزە مامۆستای ماجستێر تەنیا یەکێک دەربچێت کەچی کەسێک لە شاخەوە هاتووە دوای چەندین ساڵ دابڕان لە زانست و ئینگلیزی کەچی دەرچووە لە تاقیکردنەوەکەدا)).

لێرەدا مەبەستی من لەم مەسەلەیەدا سەرەتای مەرجی زمانی ئینگلیزی وەکو مەرج بۆ وەرگرتنی خوێندنی باڵا ئاوا بوو وەکو کۆسپ دانرابوو بۆ ئەوەی ئێمەی ماجستێر نەبینە خاوەن بڕوانامەی دکتۆرا لە تەکیانا لەو سێ کەسانەش یەکیان ئەوسا ماجستێری هەبوو هەڵگری نازناوی زانستی پرۆفیسۆری یاریدەدەر بوو.

بۆ مێژوو دەیڵێم ئەو هەشت کورسییە زۆر بە زەحمەت یەکێکی وەرگیرا. لە ئەنجاما من ڕومکردە بەغدا بۆ خوێندنی دکتۆرا.

ئەمە سەرەتای هەژمونی زمانی ئینگلیزی بوو لە زانکۆی سەلاحەدینەوە دەستی پێکرد. بۆ ئەمە خولی ئینگلیزی کرایەوە بە پارە، بەڵام ئەوسا بۆ ئێمە زانکۆ پارەکەی دەدا. دواتر بووە سەنتەری زمان یا مەرجی تۆفڵ و مەرجی بوونی پێنج نمرەی وەرگرتن وەکو توانستی زمانی ئینگلیزی. ئێستا لە بەشی کوردی کۆلیجی زمانی زانکۆی سەلاحەدین لەبەر بەربەستی نمرەی ئینگلیزی ساڵێک خوێندنی ماجستێر و دکتۆرای زمان و ئەدەبی کوردی دواخراوە. ئەمە هەژمونێکە بۆ خۆی بەسەر زمانی کوردییەوە. کەچی لە ساڵی خوێندنی 1993-1994 خوێندنی دکتۆرای زمان و ئەدەبی کوردی لە بەغدا لە بەشی کوردی کۆلیجی پەروەردەی ئیبن ڕوشدی زانکۆی بەغدا بە فەرمانی دەوڵەتی ئێراق کرایەوە هیچ مەرجی ئینگلیزی لەگەڵدا نەبوو.

ئەوەتا ئێمە مانان بەناو ئینگلیزی نازانین و دەرنەچوو بوین لەو زمانەدا ئەوەتا خوێندنی باڵای ماجستێر و دکتۆرای زمان و ئەدەب ئێمە مانان دەیبەین بە ڕێگاوە. هەر یەکەی چەندین کتێبی زانستیمان هەیە ... ئیتر دەبێ ئەوەی ئینگلیزی نەزانێت زیرەک و بەتواناش نەبێت؟ لە خوێندنی باڵا وەرنەگیرێت؟ ئایە ئەمجا زمانی کوردی زمانی خوێندن و زانست نییە؟ ئەی خوێندنی کورد هەردوو بەشی ئەدەبی و زانستی لە ئامادەیی لە حەفتاکانا تاکو ئێستا ئەی بە کوردی نییە ؟!! چ عەیب و کەم و کوڕییەک لە زمانی زانستی زمانی کوردیدا هەیە چ لە ڕووی زمانی داڕشتن و چ لە زاراوە ئەدەبی و زانستییەکانیدا ؟! ئێوە خۆتان وەڵامبدەنەوە.

ملخص

((فقدان اللغة تؤدى الى فقدان الامة))

ان حيوية اللغة تؤدي الى حيوية الامة ، يعتبر اللغة العماد الرئيسي للشعب و الوطن ، ان جميع فعالياتها و نشاطاتها تنفذ بواسطة اللغة.ولهذا يعتبر اللغة القومية حافظا قويا لتراثها و امجادها .

تشكل اللغة من المقومات الاساسية و هويتها القومية للامة، لانها تعرف من خلال لغتها، وهي بمثابة الهوية لها.ولهذا يعتبر الاهتمام باللغة وظيفة قومية مقدسة و مباركة ، يتم ذلك عن طريقة استعمالها في مجالات شتى مثل التأليف و النشر و الترجمة ، وفي ميدان التربية و التعليم العالي و الاعلام ويكون لغة اساسية و رئيسية في جميع مرافق ادارة الدولة .

ان نهضة اللغة في حياة الامة تتم عن ضبطها و تدون اثارها ، و يسجل ما يصل اليه الذهنى الانساني و تنشر المعارف ، و تنتقل الحقائق في الزمان و المكان. ان اهتمام الحكومة و سلطاتها باللغة يجب ان يكون من اولى اولوياتها

وان يقوم بوضع برنامج وخطة شاملة و كافية نابعا من سياستها اللغوية القومية ينعكس في جميع مرافق الحياة و مؤسساتها ، ولا يعطى المجال بالنشأ لأية لغة اخرى بديلا عن اللغة الكوردية حتى لا يؤدي ذلك الى تهميش لغتنا القومية.

Abstract

Language is definition of nation, proofs the presence of nation, all of the activities in several fields of a nation in terms of serving nation's culture can be conducted by language.

Also, it's the fundamental of nation composition, since nation is identified by language, therefor it should be seriously taken under consideration by community to protect and value it,

Consideration of language is by utilizing it in different fields of management in country, education, media, publication, also compiling and translation. so the wide activities of nation and community are implemented by language.

Nations that missed their language as Assyrian, Babyions, Medi and Akadis are currently considered as dead.

It's necessary for Kurd individuals and authorities to serve and secure their language, it should not be seen to have less valued in regard of other languages, or to empower other languages over Kurdish and making it as alternative that results in neglecting Kurdish language. Currently in Kurdistan the impact of English language is apparent over Kurdish language which totally should not be accepted, even in scientific field Kurdish language is satisfiable as the other languages

This article demonstrates the risks countering Kurdish language.